

Füstöl. Óvatosan kettémetszed: évgyűrűi azonnal elmozdulnak, füstkarikákká foszlanak. Szó füstje, ének füstje. Ez volt, ez van. Egyetlen világom. Füst.

Ez az utolsó vers a kötetben. Nem fért bele a tartalommutatóba.

És legelső, rangban is legelső szeszéje röffel és bunkóval mérő vajdasági műbírálatunknak. Mért nem írtak még így versről minálunk? Szenteleky óta... Talán a vers szeretete hiányzott? Vagy maga a vers? Mégis inkább a megfogalmazás képessége és képtelensége? Az inkább érzékeltető, mint a szavak magömlésével elhomályosító, egyenes beszéd?

Az ének füstjének költőjét talpig fehérben láttatja a meggondolatlanul tovább vezetett képzettársítás; az az örökösen megismétlődő csapda ez, hogy a középszerűek, a műkedvelők szeretik továbbfejlesztetni az ámulva megértett, megsejtett szóképet, amivel a rangos költészet ajándékozza meg őket... A giccs valójában nem más, mint a művészi tökéletesség továbbfejlesztésének szándéka. Ezért értetlenkedtem mindig: a giccs ádáz ellenségeiben, a hangos(kodó) gyűlöleten kívül miért nincs legalább ilyen tömény — szájalom? Résztét. Vagy épp megértés. A kíméletlenség törjeit ennek a könyvnek a megszerkesztésekor egy-egy alko-

tó esztendő visszalebegő kéziratpapírjaiba döfte a vers évgyűrűinek látszólag higgadt ismerője; a megújuló tűzpróbák után, az írásra készítő órák termékeny léleki viaskodásai után, már-már mindegy volt, melyik énjét nyújtja felénk — törhegyen...

Az ének füstjének költőjét nem ismerjük. Nem tudhatjuk bizonyosan, hogy ő maga — a tudós és pontos, tehát azért tudós, mert pontos — megfogalmazások ritkán szóló mestere vállalná-e az egyénisége megjelölésének kockázatát. A társak felé kinyújtott kéz árulkodásával, hasonlíthatatlan rokonítású műfordítói munkásságával adta tudunkra gimnazistakorától: egyedül van, társat keres és szeretetet. Aztán a hiábavalóságok, a megvalósulatlanságok elemző számadásával kereste már társ helyett magát a verset, a tökéleteset, a szó füstjével elizzót, de fanyar illatával emlékeztetőt, vigasztalót, igazolót.

Jugoszláviai magyar költészetünkben ritka példája az önismeretnek ez a verskötet. Talán egyedülálló. Gál László a kételkedésben volt ilyen termékeny, amilyen hit sugárzik ebből a költői szűkszavúságból. Nem egyértelmű hit és nem közismerten az. A szó addig van, amíg tart? Igen. S meddig tart? Acs Károlyé addig, amíg mi itt leszünk.

FEHÉR FERENC

ÖNVIZSGÁLAT ÉS ÖNISMERET

NÉMETH LÁSZLÓ: *Homályból homályba.*

Magvető — Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Németh László — önéletrajzi írásainak most megjelent kétkötetes gyűjteménye tanúsítja — szinte egész életében készült arra, hogy megírja a maga memoárjait. Pontosabban nem is memoárokat: emlékiratokat, hanem „mentséget”: a pálya és a mű személyes hangú magyarázatát. Mintha kedves erdélyi emlékiróinak: Misztótfalusinak,

Bethlen Miklósnak, Kemény Jánosnak és Árva Bethlen Katának a példája lebegett volna a szeme előtt. Nem az emlékeiket idéző s gondozó idős írók gesztusával nyúlt a múlthoz, hanem a kutató minden apró részletre kiterjedő figyelmével és a vitairatok szerzőjének fennlobogó szenvedélyével, amely a múltat is azért kelti új életre, hogy

a maga igazságaihoz gyűjtson álta-
la érveket. Ő maga ezt az alcímet
írta önéletírásának első része elé:
„Tanulmány az életéről”. Való-
ban tanulmányt írt, a monográfus
igényével hajlott saját írói pályája,
művei és küzdelmei fölé. „Mint egy
láttelemből a tanulságokat keresem”
— olvassuk erről a tanulmány-
írói vállalkozásról.

Az önéletíró vállalkozás egész
életét átszötte, hiszen részben re-
gényei is átfogalmazott-áthangsze-
relt önéletrajzok, sőt a *Bűnben* és
az *Égető Eszterben* közvetlen mó-
don nyilatkozott meg az önéletírás
igénye és ihlete. A teljes pályakép
mégis töredékben maradt. A készülő
önéletrajz korábbi részletei: a
Magam helyett és az *Ember és sze-
rep* ma már könyvészeti ritkaság-
nak számítanak. Őket folytatta, egé-
szítette ki az író a negyvenes évek
közepén, majd az ötvenes évek vé-
gén, általában a regényírói munka
vagy a közéleti szereplés kényszerű
szüneteiben, hogy teljessé tegye az
önéletrajz folyamatát. S ehhez a
folyamathoz csatolta, mintegy do-
kumentumok gyanánt, fiatalkori
verseit, Móricz Zsigmondról szóló
emlékezéseit és későbbi naplótöre-
dékeit. A kép, amlyet kapunk, ta-
lán mozaikos, mégsem mondhat-
nók, hogy nélkülözi a teljességet
és folyamatosságát.

A kétkötetes önéletrajzi gyűjt-
mény átfogó képet rajzol írójának
életéről és munkásságáról. Ponto-
san rögzíti ennek a pályának a bel-
ső történetét is, magyarázatot adva
az írói-ideológusi érdeklődés alaku-
lására és állomásaira. Hadd emlit-
sünk egyetlen példát csupán. Köz-
tudomású, hogy Németh László mi-
lyen figyelemmel hajlott a kelet-kö-
zép-európai népek irodalma és tör-
ténélmé fölé. Bennük: a szerbek-
ben, horvátokban, csehekben, szlo-
vákokban, lengyelekben és romá-
nokban látta a magyarság termé-
szetes szövetségeseit, ahogy ő ma-
ga mondta: „tejtestvéreit”. Ennek
az érdeklődésnek a kialakulásáról
is pontosan tudósítanak az emlék-
iratok. A Tanú programján dolgoz-
va, 1932-ben kezdett el foglalkozni
a „dunai népek” kultúrájával.
„... érdeklődésem — jegyzi fel —
már kezdetben a szerb, román,
cseh, szlovák, lengyel »tejtestvérek»
felé fordult. Sátorción e furcsa ke-
rülő jóvoltából már román és cseh

nyelvtanokat is böngészek; és
augusztusi levél meg épp a dunai
tudóstársaság (...) álmánál tart”.
Gulyás Pálnak ekkor írja a követ-
kező levelet: „Valami kulturális ösz-
szeműködésre is gondolk a szom-
széd államok íróival; hamarosan
megtanulok csehül, szerbül, romá-
nul.” Majd a Tanú negyedik számá-
ban egy „Közép-Európa-kutató fo-
lyóirat” tervét veti fel. Ennek az
érdeklődésnek az eredményei vol-
tak a szomszédos népek íróiról (pl.
Krežáról) és kultúráiról képet adó
tanulmányai.

Az alakuló írói pálya ekkor: a
Tanú idején szoros kapcsolatban
állt a vajdasági magyar irodalom-
mal. Németh László, valamint Szent-
eleky Kornél és Szirmai Károly
között szövődtek erősebb kapcso-
latok. Az első önéletrajzi munka:
az *Ember és szerep* a Kalangya
1933—1935-ös számaiban kapott te-
ret, s pár év múlva, 1938-ban ugyan-
ott jelent meg a *Tanú-évek* című
visszatekintés, amely az „egyszemé-
lyes” folyóirat történetét beszélte
el. Az önéletrajzok írója később is
hálásan emlegette azt a szívélyes
barátságot, amellyel a jugoszláviai
magyar folyóirat neki és munkái-
nak otthont adott.

Maga Németh László önéletírá-
sának még 1968-ban kezteztett be-
vezetőjében arról beszél, hogy „a
könyv, amely így keletkezik, közép-
helyet foglal el a folyamatos éle-
trajzok s azok közt a szemelvény-
gyűjtemények közt, amelyekben a
szerkesztő egy író önmagára vonat-
kozó idézeteiből igyekszik összeál-
lítni élettörténetét”. Ez persze,
szerencsére, nincs így: minthogy az
író maga „szerkesztette meg” rend-
kívül bőséges anyag alapján éle-
trajzát, az élettörténet kompozíció-
ja nem adta át helyét a népszerű
„ha naplót írt volna” műfajú konst-
rukcióknak. Németh László kétkö-
tetes önéletírásából, ahogy a mű-
faj klasszikusaiból, valóban a szer-
ző emberi-írói sorsát ismerjük meg.
És természetesen a kor hazai mű-
velődési, valamint irodalmi életé-
nek a történetét, minthogy az ön-
életírás szerzője ennek a történet-
nek egyik alakítója és központi sze-
replője volt, s így nemcsak önma-
ga, a kor tanúja is.

A vallomás azonban így sem hi-
ányzik e két kötetből: az önéletrajz-

zi anyag, a kortörténet, a korról és szereplőivel folytatott szenvedélyes viták mellett képet kapunk Németh László eszmei és érzelmi, mondhatnám úgy is: lelki fejlődéséről. Arról a belső „üzemről”, amelynek hajtó motorja a szüntelen tervezgetés volt; az eszmékkal, irányokkal és mozgalmakkal számot vető érdeklődés, az ismeretek szomja, a fáradhatatlan kérdésés. Németh László ebben a tekintetben kettős szerepet vállalt: a teoretikusát, akitől az utópiák sem idegenek, hiszen velük is valóságos kérdésekre próbál választ adni, és az organizátorét, akinek éltető közege az állandó szellemi küzdelem, a polémikus csatározás. Ő maga is e kettős szerepben látja írói sorsának egy lehetséges kulcsát, magyarázatát: „egy ember voltam és két ellentmondó szerepet próbáltam betölteni. Egyik az elkiáltóé: aki behúzódik magányába, kotlik, néz, vizsgál, s szakadjon ég, föld, elkiáltja, amit igaznak hisz. A másik: a mozgalmi emberé, aki száz kart szeretne, hogy száz más karba ölttesse, s egy egész makacs, tehetetlen tábort vonszolhasson, amerre szíve a jobbat érzi. Hogy e két egymást kizáró szerep közt én nem tudtam választani, annak talán al-

kati oka is van: az artemiszi vadócság főszólama alatt mindig ott lelkendezett egy másik: vágy az együtt játszásra, bajtársi, a közös önfeláldozó rohamok »Budavár bevétele« után; az igazi azonban mégiscsak az volt, hogy e két szerep egyikére sem volt ember nemzedékemben, s hiába nyestem én bele egyik vagy másik szerepbe magam, a szükség, a veszedelmes hiány úrra és újra fölébresztette, akit el akartam ejteni. Vagy az igazságvillámcsapásai nélkül volt kibírhatatlan az égalj, vagy az igazság látszott kevésnek hordozók nélkül.”

A betöltött írói sors — az „ember és szerep” — vallomások magyarázata szüntelen jelen van az önéletírásban, erős szálakkal szövi át a biográfikus anyagot. A kétségtelenül izgalmas irodalmi polémiák, ideológiai küzdelmek leírása mellett talán ez a vallomásos önvizsgálatra és önismeretre törekvő írói vállalkozás jelenti a *Homályból homályba* legérdekesebb övezetét. Hiszen Németh László nyughatatlan, terveket forraló, mindig dolgozó agyveleje és szíve századunk magyar szellemi életének egyik páratlan tüneménye volt, s ebbe a tüneménybe pillantani maga is izgalmas olvasói élményt jelent.

POMOGATS BÉLA

A SZOLGÁLAT MŰFAJA

POMOGATS BÉLA: *Radnóti Miklós*. Gondolat, Budapest, 1977.

A cím többet ígér, mint amennyit ez az írás megvalósíthat, de az alkalom kényszerít, hogy erről is beszéljünk végre: a tudomány és a népszerűsítés viszonyáról. Tudományról szólva természetesen csak az irodalomtudományra gondolok, a példám is irodalomtörténeti munka: Pomogáts Béla könyve Radnóti Miklósról. Jobb példát kívánni sem lehet. Radnóti a század egyik legnépszerűbb magyar költője, nagy verseinek megrendítő szépségét az oktatás és a publicisztika sem tud-

ta elkoptatni, egyéniségének varázsa és a tragikus vég, melyet a faszizmus reá mért, olyan tényezők, melyek révén az utód a versek szépségét nem képes elválasztani az élet szörnyűségeitől. A versek követelő nyomatékkal figyelmeztetnek a sorsra, a sors ismeretében pedig még tündöklőbb fényt kap a mű. Róla írni a vele történt események ismerete nélkül is lehet, népszerűsítő munkát azonban aligha. De túl az életrajz és a történelem eseményein, Radnóti műve stílustörténeti pél-